

ELEMENTY PRAWNE W PRZYGOTOWANIU ZAWODOWYM ARCHIWISTY. UWAGI Z PERSPEKTYW POLSKIEJ

MAREK KONSTANKIEWICZ

Zagadnienia znajdujące się na pograniczu archiwistyki i nauki prawa są ważnymi elementami warsztatu zawodowego archiwisty. Tym samym powinny one odgrywać doniosłą rolę w przygotowywaniu do tej profesji. Poniższy tekst przedstawia uwagi o aktualnych potrzebach w tym zakresie i możliwościach ich zaspokajania w warunkach polskich. Zostały one sformułowane w oparciu o doświadczenia wynikające z prowadzonego na Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie kształcenia archiwistów – od 1978 r. w ramach specjalności na studiach historycznych zaś od 2012 r. w formie samodzielnego kierunku studiów.¹

Z punktu widzenia potrzeb zawodowych archiwistów można wyróżnić dwa obszary ich zainteresowania prawem. Pierwszy dotyczy prawa dawnego, czyli elementów historyczno-prawnych koniecznych do rozpoznania kontekstu narastania materiałów archiwalnych. Drugi to prawo współczesne (obecnie obowiązujące), które jest narzędziem prowadzenia działalności archiwalnej i wykonywania składających się na nią zadań.

Historyczno-prawne elementy warsztatu zawodowego archiwisty związane są z normami prawnymi, które nie mają już mocy obowiązującej. Ich znajomość, oparta na ich prawidłowej interpretacji jest jednak konieczna dla rozumienia dokumentów archiwalnych i całości z ich złożonych takich jak akta sprawy, seria akt, zespół archiwalny. Wynika to z tego, że dokumenty te w momencie swego powstania, ale także i później gdy były przechowywane miały walor prawny – służyły wykonywaniu władzy i stosowaniu czy stanowieniu prawa. Treść norm prawnych, które przy ich pomocy stanowiono lub wykonywano jest więc kontekstem niezbędnym do zrozumienia formy i treści dokumentów. Zarazem obszar ten stanowi swego rodzaju kondominium archiwistyki z jednej strony i dyplomacji z drugiej.

1 Konstankiewicz, Marek: Elementy prawne i administracyjne w uniwersyteckim kształceniu archiwistów. *Res Historica* 28, 2009, s. 61–70; Konstankiewicz, Marek: *Rechtliche und administrative Aspekte der universitären Ausbildung von Archivaren*. *AC* 64, 2014, suplementum, *Výuka archivnictví – vývoj, úkoly a perspektivy*, *Mezinárodní konference* 14.–16. 3. 2012, s. 40–48.

Element historyczno-prawne odnoszą się do prawa z najdawniejszych epok, z których pochodzą przechowywane w archiwach dokumenty. Ciągłe narastanie zasobu archiwalnego, powiększanie się go o dokumentację powstającą współczesne powoduje stałe przesuwanie się horyzontu tego rodzaju zainteresowań w kierunku coraz to nowszych epok i czasów nieodległych od współczesności.

Jako szczególnie interesujące archiwistów obszary regulacji prawnych niejako tradycyjnie wskazywano prawo ustrojowe – regulujące organizację i kompetencje władz, urzędów i instytucji. Warto jednak mieć na uwadze także normy prawa materialnego oraz proceduralnego, gdyż ich stosowanie odzwierciedlone jest w formie i treści dokumentów.

Rozpoznanie i zrozumienie kontekstu powstania dokumentów archiwalnych jest istotne z punktu widzenia realizacji wszystkich funkcji archiwalnych. Najbardziej oczywisty wydaje się związek z opracowaniem archiwaliów, a szczególnie z nadaniem im układu. Choćby praktyczne stosowanie zasady proveniencji poprzez prawidłowe ustalenie przynależności zespołowej archiwaliów jest niemożliwe bez znajomości ustroju, organizacji i trybu działania instytucji wytwarzających akta.²

Także w wykonywaniu pozostałych funkcji archiwalnych znajomość kontekstu prawnego narastania archiwaliów jest doniosła. Trudno bez niej wyobrazić sobie dokonywanie prawidłowej selekcji archiwalnej, czyli typowania akt mających wartość historyczną. Również udostępnianie archiwaliów wymaga prawidłowego ustalenia w toku jakich procedur prawnych one powstały. Przykładowo obecnie obowiązujące w Polsce przepisy prawa uzależniają stosowanie niektórych restrykcji w dostępie do materiałów archiwalnych od ich charakteru wynikającego z wytworzenia ich w toku odpowiednich procedur prawnych.³

Drugą grupę elementów prawnych w warsztacie zawodowym archiwisty stanowią te związane z prawem aktualnie obowiązującym. Chodzi tu w szczególności o normy określające zasady postępowania z materiałami archiwalnymi, a więc będące jednym z narzędzi zarządzania archiwaliami w całym cyklu ich życia (od wytworzenia poprzez różne etapy archiwizacji po opracowanie i wykorzystywanie). W tym obszarze interesujące są normy prawne aktualnie obowiązujące, z tym że cechują się one stosunkowo dużą zmiennością.

Regulacja działalności archiwalnej w Polsce ma już ponad sto lat. Przez ten czas obowiązywały dwa akty rangi ustawowej (dekrety z 1919 r. i 1951 r.) zaś obec-

2 Laszuk, Anna: Zasada zespołowości w praktyce archiwów państwowych. In: Zasada zespołowości w praktyce archiwów państwowych. Studia i materiały. Red. Rosowska Ewa. Warszawa 2017, s. 60–65.

3 Konstankiewicz, Marek: w: Konstankiewicz Marek, Niewęglowski Adrian: Narodowy zasób archiwalny i archiwa. Komentarz. Warszawa 2016, s. 232–237.

nie normatywnych podstaw dla działania archiwów dostarcza ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.⁴ Przed jej wejściem w życie, niektóre kwestie związane z ochroną prawną materiałów archiwalnych określone były w przepisach dotyczących ochrony zabytków. Ustawa z 1983 r. stanowiła regulację kompleksową i wyłączną, jednak późniejsze zmiany prawne sprawiły, że obecnie ochrony materiałów archiwalnych częściowo dotyczą niektóre przepisy ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a w odpowiednim zakresie także ustawy z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury.⁵

Zawarte w ustawodawstwie archiwalnym regulacje dotyczące dostępu do materiałów archiwalnych zostały w ostatnich dwudziestu latach istotnie uzupełnione o przepisy szeregu innych aktów prawnych. Wskazać tu należy uregulowania ochrony danych osobowych, przyznające szerokie uprawnienia każdej osobie, której dotyczą przetwarzane dane osobowe, także te zawarte w materiałach archiwalnych, z drugiej wskazujące warunki dopuszczalności udostępniania danych osobowych, choćby dla celów badawczych. Od dnia 25 maja 2018 r. normuje te zagadnienia akt prawa Unii Europejskiej.⁶ Powszechnie uprawnienia dostępne do części zasobu archiwalnego lub też informacji na jego temat przyznają przepisy ustaw z 2001 r. o dostępie do informacji publicznej oraz z 2016 r. o ponownym wykorzystywaniu informacji sektora publicznego.⁷

Oprócz wiedzy na temat wyżej wyliczonych regulacji, niezbędnym wydaje się wyposażenie archiwistów w umiejętności związane z posługiwaniem się aktami prawa powszechnie obowiązującego. Chodzi tu o umiejętność samodzielnego odzukiwania tekstów norm i ich interpretowania. Jest to o tyle istotne, iż normy dotyczące dokumentacji i archiwaliów nie tylko są rozproszone pomiędzy wiele aktów prawnych, ale podlegają dynamicznym zmianom. Tego rodzaju umiejęt-

4 Odpowiednio: Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 14, poz. 182; Dziennik Ustaw (dalej: Dz. U.) 1951, nr 19, poz. 149; Dz. U. 2020, poz. 164, z późn. zm. O ustawie z 1983 r. szerzej: Konstankiewicz, Marek: *Polski zakon o narodnim archivnim fondu a archivech ze 14. cervence 1983 a jeho promeny v letech 1989–2015*. AČ 66, 2016, s. 253–261.

5 Odpowiednio teksty jednolite: Dz. U. 2020, poz. 282 i Dz. U. 2019, poz. 1591.

6 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych). Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej seria L 2016, nr 119, s. 1.

7 Odpowiednio teksty jednolite: Dz. U. 2019, poz. 1429 i 2019, poz. 1446. Grot, Dariusz: *Ku przeszłości otwartej. Dostępność archiwów państwowych w Polsce w latach 1918–2014*. Warszawa 2015, s. 210 i 275–283; Niestrój, Henryk: *Ponowne wykorzystywanie w archiwach*. In: *Ponowne wykorzystywanie informacji sektora publicznego*. Warszawa 2016, s. 315–335; https://www.gov.pl/documents/31305/0/ponowne_wykorzystywanie_informacji_sektora_publicznego_-_podrecznik.pdf/dbcc1070-efd6-85d1-cf22-81df4e87b48a [19. 10.2016].

ności muszą być wsparte podstawową wiedzą o systemie źródeł prawa, systemie informacji o prawie i regułach interpretowania tekstów normatywnych. Mogą się ona również przydać (przy wykorzystaniu wiedzy z zakresu historii ustroju) do posługiwania się historycznymi tekstami normatywnymi.

W Polsce dominuje model uniwersyteckiego kształcenia archiwistów w ramach studiów historycznych jako jednej z ich specjalności. Od niedawna niektóre uniwersytety uruchomiły samodzielne kierunki studiów archiwistycznych, co pozwoliło rozbudować ich programy o wiele niezbędnych dla warsztatu tej profesji elementów. Jak już wspomniano, w tym nurcie znalazł się już w 2012 r. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej uruchamiając studia na kierunku „Archiwistyka i Nowoczesne Zarządzenie Zapisami Informacyjnymi”. Ich program na poziomie licencjackim obejmuje zarówno zajęcia poświęcone historii administracji i sądownictwa (osobno do końca XVIII wieku oraz w XIX i XX wieku) jak i dotyczące współczesnych podstaw prawnych pracy archiwisty („Podstawy prawne działalności archiwalnej”) i zarządcy dokumentacją („Podstawy prawne postępowania z informacją i dokumentacją”), które uzupełniają przedmiot „Podstawy ustroju Polski współczesnej”. Natomiast na studiach magisterskich okazję do pogłębienia tych treści dają zajęcia z przedmiotów „Historia ustroju Polski i Unii Europejskiej” oraz „Prawne podstawy dokumentu” (ten ostatni na jednej ze specjalności w ramach kierunku).

W roku 2010 Zarząd Główny Stowarzyszenia Archiwistów Polskich zarekomendował „Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji” opracowany przez Sekcję Edukacji Archiwalnej tego stowarzyszenia. Wśród kompetencji na poziomie podstawowym wskazano tam między innymi znajomość norm prawnych regulujących postępowanie z dokumentacją, znajomość i umiejętność wykorzystywania źródeł (zbiorów) takich przepisów prawnych obowiązujących obecnie i w przeszłości oraz umiejętność interpretowania tych norm, a także niezbędną do osiągnięcia powyższych efektów znajomość podstawowych zasad ustroju państwa, systemu źródeł prawa oraz zasad działania instytucji publicznych.⁸ Należy podkreślić, że stosowanie tej rekomendacji przez uczelnie odbywa się na zasadzie dobrowolności.

Inną formą kształcenia archiwistów w Polsce są dwuletnie szkoły policealne pozwalające uzyskać kwalifikacje technika archiwisty. Umiejętność stosowania odpowiednich przepisów prawa pojawia się jako kompetencja wymagana od absolwentów w standardzie kształcenia w zawodzie technika archiwista.⁹ Natomiast

8 Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Rekomendacja Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich uchwalona 4 listopada 2010 r. *Archiwista Polski* 2010, nr 4, s. 13–19.

9 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 maja 2019 r. w sprawie podstaw programo-

nie zostało ujęte w żadne ramy formalne kształcenie archiwistów na studiach podyplomowych, prowadzonych przez szereg uczelni, między innymi przez Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej.

Elementy prawne w warsztacie zawodowym archiwistów można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią te służące objaśnieniu treści i formy dokumentów archiwalnych, czyli związane z epoką, w której te dokumenty powstały oraz były archiwizowane. Druga grupa to normy określające zasady działania współczesnych archiwów – przede wszystkim gromadzenie i udostępnianie przez nie archiwaliów. Posługiwanie się w pracy archiwisty wszystkimi tymi normami zarówno historycznymi jak obecnie obowiązującymi wymaga znajomości ogólnych instytucje prawa oraz zasad interpretacji aktów prawnych. Nie oznacza to przemiany archiwisty w prawnika, jednak niedopuszczalny jest całkowity brak u archiwisty wiedzy i umiejętności związanych z prawem.

wych kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz dodatkowych umiejętności zawodowych w zakresie wybranych zawodów szkolnictwa branżowego. Dz. U. 2019 r. poz. 991.

Rechtliche Elemente bei der Berufsausbildung eines Archivars – Notizen aus polnischer Sicht

Die Fragen an der Grenze zwischen dem Archiv- und dem Rechtswesen sind wichtige Elemente in der professionellen Ausstattung eines Archivars und sollten eine wichtige Rolle bei der Vorbereitung auf diesen Beruf spielen. Der Beitrag enthält einige Anmerkungen zu aktuellen Anforderungen in diesem Bereich und zu den Möglichkeiten, wie diese in Polens Bedingungen zu erfüllen. Sie wurden auf Grund von Forschungserfahrungen an der Marie-Curie-Skłodowski-Universität in Lublin formuliert. Die juristischen Elemente in der Berufspraxis der Archivare lassen sich in zwei Gruppen teilen. Die erste Gruppe bilden diejenigen, die zur Erläuterung von Inhalt und Form der Archivadokumente dienen – sie sind also mit der historischen Periode verbunden, in der sie entstanden und archiviert worden waren. Zur zweiten Gruppe zählen Normen, die die Grundsätze für die Arbeit der heutigen Archive festlegen – vor allem für das Sammeln und die Zugänglichmachung der Archivalien. Die Umsetzung dieser Normen – sowohl der historischen, als auch der aktuell geltenden – bei der Arbeit erfordert allgemeine Kenntnisse rechtlicher Institutionen sowie Grundsätze für die Auslegung von Rechtsakten. Dies bedeutet nicht, dass der Archivar sich in einen Juristen verwandeln soll, es kann aber bei den Archivaren nicht akzeptiert werden, wenn sie rechtliche Normen und die mit dem Recht verbundenen Fertigkeiten nicht kennen.

Legal Features in Professional Preparation of an Archivist – Notes from the Polish Perspective

Problems existing on the borderline between archival science and that of law are important features of the professional workshop of an archivist and should play an important role in the preparation for this profession. The contribution presents notes to topical demands in this field of work and to the possibilities to fulfil them within the Polish conditions. These notes were formulated under the experience from the research ongoing at the Marie Curie Skłodowska University in Lublin. The legal features in the professional practice of archivists are possible to divide into two groups: the first group contains those features dealing with the contents and form of archival documents i. e. connected with the historical period in which they originated and were archived. The second group comprises standards containing principles for functioning of present archives esp. gathering documents and making them accessible. Using all these standards either historical or currently valuable requires overall knowledge of legal institutions and principles for interpretation of legal instruments. It does not mean changing an archivist into a lawyer but it is impossible for the archivist to ignore legal standards and skills connected with the law.